

VICTOR SERGE

Cazul tovarășului Tulaev

Un roman revoluționar

Traducere din limba franceză de
DORU MAREȘ

Prefață de
SUSAN SONTAG

CLASICI AI LITERATURII

CAPITOLUL 1

COMETELE SE NASC NOAPTEA

Kostia se gândea de mai multe săptămâni la cumpărarea unei perechi de încălțări, când o fantezie neașteptată, de care s-a mirat și el, i-a dat peste cap toate calculele. Lipsindu-se de țigări, de cinematograf și, o zi sau două, de masa de prânz, ar economisi în următoarele șase săptămâni cele o sută patruzeci de ruble necesare achiziționării ghetelor destul de bune pe care amabila vânzătoare de la magazinul cu articole de ocazie îi promisese să i le pună deoparte „pe nebăgate de seamă”. În așteptare, mergea vesel pe tălpi de carton pe care le înlocuia seară de seară. Din fericire, vremea rămânea frumoasă. Deja mai bogat cu șaptezeci de ruble, Kostia s-a dus să vadă, așa, de plăcere, viitoarele sale încălțări, acum pe jumătate ascunse în întunericul unui raion, în spatele vechilor samovare din aramă, al unei grămezi de tocuri de ochelari, al unui ceainic chinezesc, al unei cutii îmbrăcate în scoici, pe care se contura, în azuriu, Golful Napoli... Niște ghete regale, din piele suplă, se găseau în prim-planul raionului: patru sute de ruble, ce să mai zici! Bărbați îmbrăcați în paltoane obosite se lingeau pe buze în fața lor.

— Fiți liniștit, i-a zis mica vânzătoare lui Kostia, ghetele dumneavoastră sunt colo, nu vă temeți că...

Îi zâmbea, brunetă, cu ochii înfundați în orbite, cu dinții neregulați, dar frumoși, cu buzele... Cum să-i descrie buzele? „Ai buze fermecătoare”, i-a declarat Kostia, în gând, privind-o în ochi, fără timiditate, numai că niciodată nu ar îndrăzni să-i spună ce gândește despre buzele ei. Reținut pentru o clipă de ochii aceia

înfundați în orbite, care aveau o culoare undeva între verde și albastrul bibelourilor chinezești expuse în vitrina de lângă tejghea, privirea lui Kostia a vagabondat apoi peste bijuterii, *coupe-papier*-uri, ceasuri, tabachere și alte antichități, până când, din întâmplare, s-a oprit asupra unui mic portret de femeie, cu ramă de abanos, atât de mic, încât l-ai fi putut ține-n palmă...

— Cât costă? a întrebat Kostia, surprins.

— Șaptezeci de ruble, știți, chiar e scump, i-au răspuns buzele fermecătoare.

Măinile, nu mai puțin fermecătoare, apărând de dincolo de brocartul roșu și auriu aruncat peste tejghea, au scos la iveală miniatura. Kostia a luat-o, tulburat că ține cu degetele lui groase și deloc curate acea imagine, acea imagine vie, acea imagine vie, dar mai ales extraordinară, acel minuscul hublou negru ce încadra un cap blond cu diademă, un minunat chip oval ai cărui ochi erau plini de inteligență, de blândețe, de forță, de un mister fără margini.

— Îl cumpăr, a zis cu glas înfundat Kostia, care nici el nu se aștepta la aceste cuvinte.

Vânzătoarea nu a îndrăznit să obiecteze nimic, într-atât de grav i se adresase, ca din adâncul ființei lui. Trăgând cu ochiul în stânga și-n dreapta, vânzătoarea i-a șoptit:

— Șșșt, acum îl treceam în inventar: cincizeci de ruble și nu-l mai arătați la casă.

Kostia i-a mulțumit aproape fără să se mai uite la ea. „Cincizeci sau șaptezeci, nici că-mi pasă. Măi fetițo, nu-nțelegi că portretul ăsta e neprețuit?” Se aprinsese în el o flacără imensă. Tot drumul a simțit micul portret în ramă de abanos, ascuns în buzunarul interior al hainei, lipindu-i-se blând de piept, de unde iradia o bucurie tot mai mare. Pășind din ce în ce mai repede, a urcat în fugă scara întunecoasă, luând-o pe culoarele apartamentului colectiv, care în ziua aceea miroseau a naftalină și a supă de varză acrită, a intrat la el în cameră, a aprins lumina și s-a uitat cu exaltare la patul de campanie, la vechile ziare ilustrate, îngrămădite pe masă, la

fereastra cu ochiuri sparte și acoperite cu carton... Jenat în fața propriei persoane, s-a auzit murmurând: „Ce fericire!” Capul blond, din micul hublou negru sprijinit pe masă, de perete, nu se mai uita acum decât la el, care numai la acel chip privea. Încăperea se umplea de o luminozitate inefabilă. Kostia a făcut câțiva pași, fără țintă, de la fereastră la ușă, simțindu-se dintr-odată înghesuit. De cealaltă parte a peretelui, Romașkin tușea ușor.

„Ei, și Romașkin ăsta”, și-a zis Kostia, înveselit de imaginea omulețului irascibil, închis tot timpul la el în cameră, îngrijit, curățel, un adevărat mic burghez trăind singur printre mușcatele lui, printre cărțile îmbrăcate în hârtie cenușie, printre portrete de mari personalități: Henrik Ibsen¹, care a spus că omul cel mai singur este omul cel mai puternic, Mecinikov², care a împins mai departe limitele vieții prin igienă, Charles Darwin, care a demonstrat că animalele din aceeași specie nu se mănâncă între ele, Knut Hamsun³, care a făcut foamea și a iubit pădurea... Romașkin purta încă niște surtuțe vechi, de dinaintea războiului care a precedat revoluția care a precedat războiul civil – din vremea când Romașkiniii, inofensivi și fricoși, colcăiau pe fața pământului. Kostia s-a întors, schițând un surâs, către jumătatea lui de șemineu,

¹ Henrik Johan Ibsen (1828–1906), dramaturg norvegian, părintele teatrului modern european. În piesa lui de teatru din 1882 *Un dușman al poporului*, protagonistul, doctorul Thomas Stockmann, încheie ultimul act împărțășind familiei descoperirea pe care a făcut-o: cel mai puternic om din lume este acela care poate sta singur (împotriva tuturor) (n. red.).

² Ilia Ilici Mecinikov (1845–1916), imunolog, anatomist, microbiolog și zoolog rus, laureat al Premiului Nobel pentru Medicină în 1908, cunoscut pentru cercetări de pionierat în domeniul sistemului imunitar și pentru descoperirea tratamentului holerei (n. red.).

³ Knut Hamsun (1859–1952), scriitor norvegian, reprezentant al realismului psihologic, cunoscut în special pentru capodopera sa romanul *Foamea* (1890), lucrare semiautobiografică, ce descrie apropierea de nebunie, din cauza foamei și a sărăciei, a unui tânăr scriitor. În 1920, Knut Hamsun a primit Premiul Nobel pentru Literatură (n. red.).

întrucât peretele, care separa camera lui de cea a adjunctului de subșef de birou Romașkin, tăia în două minunatul șemineu din marmură al salonului de odinioară.

„Haida-de, Romașkin, n-o să ai tu niciodată decât o jumătate de cameră, o jumătate de șemineu, o jumătate de viață omenească și nici măcar o jumătate dintr-o privire ca asta...”

(Cea din miniatură, exaltanta luminiță albastră.)

„Jumătatea ta de existență este de partea umbrei, Romașkin, bietul de tine.”

Din doi pași întinși, Kostia a ajuns pe coridor, în fața ușii vecinului, la care a bătut ușor de trei ori, semnalul pe care-l conveniseră. Din celălalt capăt al apartamentului venea un miros fad de friptură amestecat cu glasuri și zgomote de ceartă. O femeie înfuriată, cu siguranță ciolănoasă, aspră și nefericită, umbla cu ceva veselă, repetând: „Și-atunci a zis: Bine, cetățeano, voi avertiza direcțiunea și-o să vezi tu, și-atunci i-am zis, bine că mă faci tu cetățean!” Printr-o ușă deschisă și trântită apoi instantaneu, a scăpat o criză de plânsete de copil. Soneria telefonului a răsunat ca turbată. Romașkin a deschis ușa singur.

— Bună ziua, Kostia.

Și camera lui Romașkin era tot de trei metri lungime pe doi șaptezeci și cinci lățime. Flori de hârtie, șterse și de ultimul fir de praf, se cățarau pe jumătatea lui de șemineu. Roșul-purpuriu al mușcatelor încadra fereastra. Pe masa acoperită cu hârtie albă, curată, era un pahar cu ceai rece.

— Deranjez? Poate citeai.

Cele trezeci de cărți erau la locul lor, pe raftul dublu, așezat deasupra patului.

— Nu, Kostia, nu citeam. Mă gândeam.

Singur, cu surtucul închis la toți nasturii, cu paharul de ceai în față, așezat lângă peretele scorjot pe care se detașau cele patru portrete ale acelor mari oameni, Romașkin gândea...

Kostia s-a întrebat: „Ce-o fi făcând cu mâinile în clipele astea?” Romașkin nu se sprijinea niciodată pe coate, vorbea, în general, cu palmele lăsate pe genunchi, mergea cu degetele împletite și, uneori, își încrucia brațele pe piept, trăgând timid de umeri înapoi. Iar umerii lui te duceau cu gândul la siluetele umilite ale animalelor de povară.

— La ce te gândești, Romașkin?

— La nedreptate.

„Vast subiect. Tot n-ai terminat să-l sucești pe toate fețele, bătrâne. Ciudat: e mai frig aici decât alături.”

— Am venit să împrumut niște cărți, zice Kostia.

Romașkin avea părul pieptănat cu grijă, fața galbenă și bătrânicioasă, gura strânsă, privirea insistentă, dar speriată, căreia nu-i puteai prinde culoarea – de altfel, Romașkin părea să nu fie colorat în vreun fel, căci era cenușiu. S-a uitat la rafturi, a stat o clipă pe gânduri, apoi a luat o carte veche, broșată.

— Citește asta, Kostia, sunt viețile unor oameni curajoși.

Era fasciculul numărul 9 din revista *Ocna*, „organ al Asociației Foștilor Deținuți și Deportați pe Viață”. „Mulțumesc, la revedere.” „La revedere, prietene. Va ajunge vreodată să gândească amărâtul ăsta?”

Cele două mese stăteau exact față-n față, de o parte și de cealaltă a peretelui. Kostia s-a așezat la a lui, a răsfoit revista și a încercat să citească. Din când în când, ridica ochii spre miniatură spre a întâlni cu o binefăcătoare certitudine misteriosul avertisment al ochilor verzi-albaștri. Cerul palid al primăverii, deasupra ghețurilor, are această strălucire când se topesc sloiurile pe fluvii, la-nceput de dezgheț, și pământul se-ntoarce la viață. Romașkin, în deșertul lui intim de alături, se reasezase cu capul în mâini, singur cuc, absorbit, închipuindu-și că gândea. Și poate că, în realitate, chiar gândea.

Romașkin trăia de multă vreme ochi în ochi cu o idee apăsătoare. Ocupând funcția de subșef la biroul pentru salarii al Trustului Moscova-Confecție, nu ar fi niciodată nici titularizat pe post, nefiind membru de partid, nici înlocuit – cu excepția cazurilor de arestare sau deces –, fiindcă numai el, dintre cei o sută șaptesprezece angajați ai direcției centrale, care umpleau de la nouă la șase cele patruzeci de birouri de deasupra Trustului Alcoolurilor, de deasupra Sindicatului Cojoacelor de Karelia, de lângă Reprezentanta Bumbacelor de Uzbekistan, numai el cunoștea în detaliu cele șaptesprezece categorii de salarizare, plus cele șapte modalități de remunerare a muncii în numerar, combinațiile dintre salariul de bază și primele de productivitate, arta trecerii dintr-o grupă în alta și a sporurilor nominale, fără a aduce atingere anvelopei salariale globale... I se spunea: „Romașkin, directorul te roagă să pregătești aplicarea noii circulare a Comisiei pentru Plan, conform cu circulara Comitetului Central din 6 ianuarie, ținând cont de decizia conferinței trusturilor de textile, știi despre ce e vorba!” Știa. Șeful lui de birou, fost muncitor într-un atelier de șepcărie, membru de partid din primăvara trecută, nu știa nimic, nici măcar să socotească, dar se spunea că are legături cu serviciul secret (sectorul supravegherii personalului tehnic și a mâinii de lucru). Și-acest funcționar i se adresa cu tonul autorității: „Ai priceput, Romașkin? Să fii gata mâine la cinci. Hai, că am sedință la direcție.” Birourile se aflau deasupra fundăturii Sfântul Barnaba, în cea de-a treia curte a unui imobil din cărămidă roșie, cu ferestrele mai degrabă late decât înalte. Niște copaci piperniciți, pe jumătate omorâți de resturile de la o demolare, ridicau sub acele ferestre un frunziș impresionant.

Romașkin trecea la calcule: creșterea cu 5% a salariului de bază, publicată de Comitetul Central, combinată cu trecerea unor lucrători de la categoria a unsprezecea la a zecea și a altora de la categoria a zecea la a noua, pentru îmbunătățirea condițiilor de

traii ale celor cu salarii mai mici, lucru echitabil și conform cu directiva Consiliului Sindicatelor, se întâmpla că ducea la o reducere a fondului global de salarii de 0,5%, conform interpretării maxime... Or, lucrătorii celor două ateliere câștigau între 110 și 120 de ruble, iar mărirea chiriilor era aplicabilă la finalul lunii. Trist, Romașkin și-a recopiat la mașina de scris concluziile. Refăcea lună de lună acele operațiuni, sub diferite pretexte, aducea la zi tabele explicative pentru contabilitate, aștepta să se facă ora cinci fără un sfert pentru a se spăla pe mâini fără grabă, fredonând încetișor „tra-ta-ta-ta” sau „mmmmm hmm” de parc-ar fi bâzâit o albină melancolică... Cina rapid la cantina întreprinderii, citind articolul de fond din ziar, care afirma întotdeauna, cu același ton administrativ, că se aflau pe drumul cel bun, în plin progres, în plină dezvoltare, incomparabil, victorios în ciuda a tot și a toate, pentru măreția Republicii, fericirea maselor muncitoare, mărturie stând cele două sute zece uzine deschise într-un singur an, strălucitul succes al depozitării cerealelor și...

„Cât despre mine”, și-a zis într-o bună zi Romașkin înghițind ultima lingură de griș rece, „nu storc din teascul vieții decât sărăcie.”

Cifrele o confirmau. Și-a pierdut liniștea. Tot răul vine din ceea ce gândești sau, mai degrabă, din faptul că în tine există o ființă care gândește fără știrea ta, apoi, dintr-odată, emite în liniștea creierului o mică frază acidă, insuportabilă, în urma căreia nu mai poți trăi ca înainte. Romașkin a fost îngrozit de dubla descoperire: că gândea și că ziarele mințeau. Și-a petrecut seri întregi refăcând acasă calcule complicate, confruntând miliarde de ruble-marfă cu miliarde de ruble nominale și tone de grâu cu mase de ființe ome-nești. A răsfoit dicționare din biblioteci la articolele despre *Obsesie*, *Manie*, *Nebunie*, *Alienare mintală*, *Paranoia*, *Schizofrenie* și a conchis că nu era nici paranoic, nici ciclotimic, nici schizofrenic, nici nu suferea de nevroză, cel mult era atins ușor de o depresie

istero-maniacală. Ceea ce se traducea printr-o obsesie a cifrelor, o propensiune a detectării minciunii în toate lucrurile, o idee aproape fixă căreia se temea să-i spună pe nume, într-atât era aceasta de sfântă, dominând toate tulburările mintale, făcând zob minciunile – idee pe care trebuia să o simtă neîncetat prezentă în el, altfel nu ar mai fi fost decât o canalie mică și jalnică, un subom salarizat pentru a mânca pâinea altora, un gândac ascuns printre cărămizile din care erau zidite trusturile... Dreptatea se găsea în Evanghelie, însă Evanghelia era o superstiție feudală și prefeudală; dreptatea se găsea cu siguranță în Marx, deși Romașkin nu s-a priceput niciodată cum să dea de ea acolo; dreptatea se găsea în revoluție, veghea în mausoleul lui Lenin, lumina fruntea îmbălsămată a unui Lenin trandafiriu și palid, culcat sub cristal și păzit de niște funcționari nemișcați: în realitate, aceștia păzeau dreptatea veșnică.

Un doctor de la dispensarul neuro-psihiatric pe care Romașkin s-a dus să-l consulte în Khamovniki i-a spus:

— Reflexe excelente, nimic de care să îți faci griji, cetățene. Cum stai cu viața sexuală?

— Slab, doar ocazional, a răspuns Romașkin roșind.

— Te sfătuiesc să ai un coit de cel puțin două ori pe lună, i-a recomandat sec medicul, cât despre ideea de dreptate, să nu-ți faci griji, e o idee socială pozitivă, rezultat al sublimării egoismului primordial și al refulării instinctelor individualiste, chemată să joace un mare rol în perioada tranziției la socialism... Mașa, bagă-l pe următorul. Ce număr ai, cetățene?

Următorul pacient intra deja în încăpere, cu numărul de ordine între degete, între degetele ca de hârtie, scuturate de un vânt interior. O ființă desfigurată de un râs animalic. Bărbatul în bluză albă, medicul, a dispărut în spatele unui paravan. Cum arăta oare? Deja Romașkin nu-și mai amintea. Mulțumit de consultație, a glumit în

sine: „Bolnavul ești chiar tu, cetățene doctor... Sublimare primordială, ei na! Nimic n-ai înțeles vreodată din dreptate, cetățene.”

Din criza aceea a ieșit mai puternic: lămurit. Ca urmare a sfaturilor medicului privind igiena sexuală, s-a trezit, într-o seară tulbure, pe o bancă de pe bulevardul Trubnoy, pe unde dau târcoale tinere bete și fardate, care-ți cer cu glas moale o țigară... Romașkin nu fuma.

— Îmi pare tare rău, dom'șoară, a răspuns, crezând că dă cuvintelor o intonație deocheată.

Fata și-a scos din buzunar o țigară, pe care a aprins-o fără grabă, pentru a i se vedea unghiile ojate și profilul agreabil, după care s-a așezat lipindu-se cu totul de el:

— Te plictisești?

El a confirmat din cap.

— Hai pe banca ailaltă, aia din față, că e mai departe de felinar, și-o să vezi ce știi să fac... Trei ruble e bine?

Gândul la sărăcie și nedreptate îl copleșea pe Romașkin, totuși, ce legătură exista între astfel de gânduri, fata de lângă el, el însuși și igiena sexuală? Tăcea, întrevăzând o legătură sigură, obligatorie ca razele de argint care, în nopțile senine, unesc între ele stelele.

— Cinci ruble și te iau la mine acasă, zice fata. Dar plătești dinainte, iubițel, așa e regula.

Romașkin era mulțumit că exista o regulă și în soiul ăsta de afaceri. Fata l-a condus spre o magherniță pusă la pământ, sub lumina lunii, de o clădire pătrată de birouri, cu opt etaje. Chemată cu bătăi discrete în pătratul unei ferestre, o femeie sârmană, cu un șal petrecut peste piept, le-a ieșit în întâmpinare.

— E bine înăuntru, i-a zis, e și-un pic de foc. Nu trebuie să vă grăbiți, Katiușenka, mi-e foarte bine și-aici, fumez un chiștoc cât v-așept. Să n-o treziți p-aia mică, vezi că doarme-n fundul patului.

Ca să n-o scoale p-aia mică, s-au culcat pe dușumea, la lumina unei lumânări, pe o plapumă trasă din patul unde dormea, cu gura deschisă, o fetiță brunetă.

— Dragă, încearcă să nu strigi, zice fata scoțându-și hainele și lăsând la vedere o piele decolorată și doar o idee călduță.

În jurul lor, din tavanul murdar până-n ungherele ticsite, totul era sordid. Neliniștea-l pătrundea pe Romașkin ca un ger care îți intră până-n oase. Și el era nedrept, o brută nedreaptă, și, prin el, nedreptatea se-ntindea peste biata față palidă. Nedreptatea umplea întinderea de liniște în care se-mbăia cu o josnică pasiune. Și-n acea clipă s-a născut în el, plâpândă, îndepărtată, ezitând să prindă viață, o altă idee. Tot așa cum dintr-un sol vulcanic fâșnește o mică limbă de foc care, totuși, anunță că pământul se va cutremura, se va despica, va exploda sub presiunea infernală a lavei.

Apoi, și el, și fata s-au întors spre bulevard. Fata sporovăia, mulțumită.

— Ar trebui să mai găsec pe cineva azi. Nu-i ușor. Ieri a trebuit să rămân până s-a crăpat de ziuă și n-am găsit decât un bețivan care, închipuie-ți, nici trei ruble nu mai avea. Să-mi trag una! E prea mare foamea ca să se mai gândească bărbații să facă dragoste.

Politicos, Romașkin i-a dat dreptate, preocupat să urmeze în sine mișcările acelei flăcării nou apărute.

— Așa e, nevoile sexuale sunt influențate de alimentație...

Căpătând încredere, fata i-a spus ce se întâmpla pe la țară.

— Numai ce m-am întors din sat... Ei, să-mi trag una!

„Să-mi trag una” trebuie că era expresia ei favorită, o zicea încetșor, când suflând fumul drept în față, când scuipând într-o parte un jet subțire de salivă.

— Pe cai i-au dat gata, să-mi trag una! Păi ce-o să ne mai facem de-acu? La început, au luat animalele cele mai frumoase la gospodăriile colective, pe urmă, celor care totuși le mai

rămăseseră, ăloră care se-mpotriveau, cooperativa de la raion a refuzat să le mai dea furaje... De altfel, adevărul e că nici nu mai erau furaje, după ce armata a rechiziționat și ultimele stocuri. Bătrânii, care-și aduceau aminte de foametea de-altă dată, au dat animalelor paieile cu care-și acoperiseră bordeiele, pe care le spă-lase zăpada și care se uscaseră la soare, o mâncare de să dea-n primire bieteile animale! Să-mi trag una! Te-apuca mila de animalele alea cu ochii lor rugători, cu limbile-atârând, cu coastele care le rupeau pielea, jur că le făcuseră răni, cu încheieturile umflate și-o grămadă de mici buboaie pe burtă, pe șira spinării, cu viermi înăuntru, care colcăiau prin puroi, prin sânge, prin carnea vie – putrezeau de vii, bieteile animale –, noaptea trebuia să le fie petrecute chingi pe sub burtă, care să le țină agățate-așa, altfel, dimineața n-ar mai fi avut putere să se ridice. Le lăsau să umble razna prin bătături și-acolo lingeau lemnul gardurilor și mușcau din țărână ca să dea de vreun smoc de iarbă... Pe la noi, ca să-n-țelegi, la cal ții mai mult decât la copil. Copiii mereu sunt prea mulți de hrănit și vin când nici nu vrei copiii ăștia, ce crezi, c-aveam eu nevoie să vin pe lume? Căii niciodată nu sunt destui pentru muncit pământul, cu un cal pot să trăiască și copiii, fără cal omul nu mai e om, nu-i așa? Nici casă nu mai e, doar foame, doar moarte... Bun, cu căii se terminase, nu mai era nimic de făcut. Și s-au strâns bătrânii. Eu stăteam într-un colț, lângă sobă, și pe masă era o lămpiță căreia trebuia să-i sting tot timpul fitilul cu degetele, că scotea fum, nu glumă. Ce era de făcut ca să fie salvate animalele? Moșii nici glas nu mai aveau, îi dăduse peste cap nenorocirea. Tata a vorbit ultimul și avea o mutră ca naiba, parcă i se adunase fiere-n gură: „Nu mai e nimic de făcut. Mai bine omorâm noi animalele, măcar așa n-o să mai sufere. Și pielea oricum e bună mereu. Iar noi, ăștilalți, om crăpa, n-om crăpa, cum o vrea Dumnezeu!...” N-a mai zis nimeni nimic, se lăsase o tăcere de auzeam gândăcii de bucătărie umblând pe cărămidile calde ale